ePublishing

ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
EKT
NATIONAL DOCUMENTATION CENTRE

Μακεδονικά

Τόμ. 2

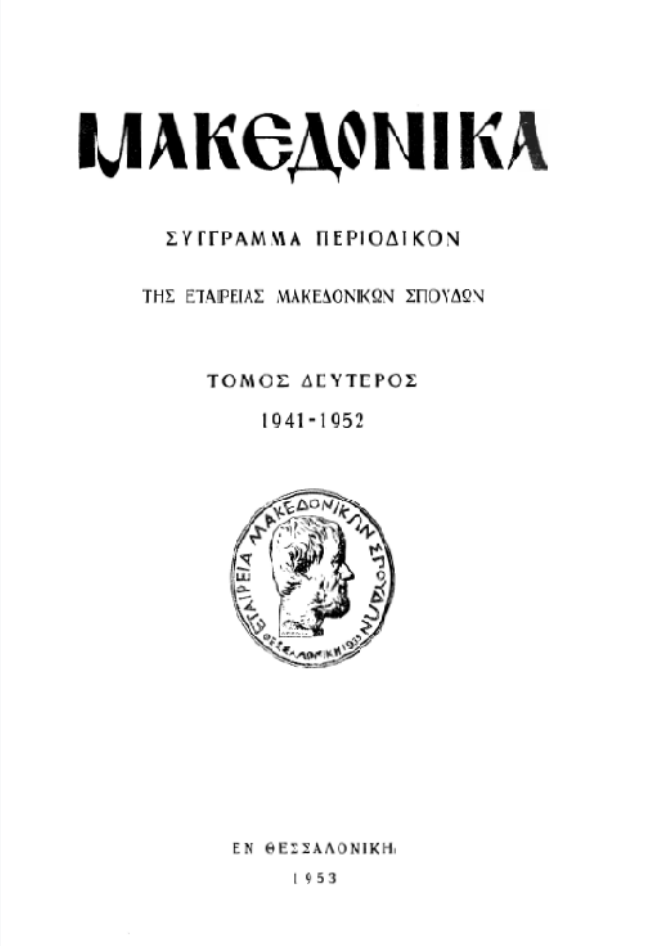
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

1941-1952

ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1953

Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützungder Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [194ö].

Στίλπων Π. Κυριακίδης

doi: 10.12681/makedonika.9295

Copyright © 2016, Στίλπων Π. Κυριακίδης

Άδεια χρήσης Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0.

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κυριακίδης Σ. Π. (2017). Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützungder Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [194ö]. *Μακεδονικά*, *2*, 718–736. https://doi.org/10.12681/makedonika.9295

πληροῦσιν ἄριστα καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις τὴν γενικὴν εἰκόνα, ἡ ὁποία δίδεται εἰς τὴν εἰσαγωγήν.

Τὸ μέρος τῶν εἰκόνων ἀκολουθοῦν αἱ παρατηρήσεις, εἰς τὰς ὁποίας οἱ συγγραφεῖς συνεκέντρωσαν ὅλην σχεδὸν τὴν ὑπάρχουσαν σχετικὴν πρὸς τὸ Ἅγιον Ὄρος βιβλιογραφίαν. Τέλος λεπτομερὴς ἀλφαβητικὸς πίναξ διευκολύνει τὸν χρησιμοποιοῦντα τὸ βιβλίον εἰς τὴν εὕρεσιν τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων.

Καὶ ἐκ τῶν περιεχομένων μόνον τοῦ βιβλίου προκύπτει ὅτι παρὰ τὸν ἐκλαϊκευτικὸν αὐτοῦ σκοπὸν ἀποτελεῖ τοῦτο συστηματικόν, πρόχειρον, ἀκριβὲς καὶ χρησιμώτατον βοήθημα καὶ διὰ τοὺς ἐπιστήμονας, ὅμοιον τοῦ ὁποίου μέχρι τοῦδε δὲν ὑπῆρχε. Εἶναι λυπηρὸν ὅτι δὲν ἀπεκτήσαμεν τοιοῦτον καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν διὰ τὸ ἑλληνικὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ γνωρίσῃ καλύτερον τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ νὰ μάθῃ νὰ ἐκτιμᾷ τὴν μοναδικὴν ἑλληνικὴν βυζαντινὴν κληρονομίαν, τὴν ὁποίαν ἄγρυπνοι φρουροὶ διαφυλάττουν οἱ Ἁγιορεῖται πατέρες εἰς τὰς ἱερὰς μονάς των. Ἐπειδὴ δὲ δύσκολον εἶναι νὰ γραφῇ ἄλλο τόσον ἀκριβές, συστηματικὸν καὶ εὐπερίληπτον, νομίζω ὅτι θὰ ἦτο πολὺ ὠφέλιμον νὰ μεταφρασθῇ τοῦτο εἰς τὴν ἑλληνικήν.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges. 115 Urkunden und 50 Urkundensiegel aus 10 Jahrhunderten. Im Auftrage und mit Unterstützung der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Textband. Münchner Verlag (Bisher F. Bruckmann), [1948]. 4ον σ. 363. Tafelband, πίν. 128.

Ὡς γνωστόν, τὰ ἔγγραφα ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικά, σύγχρονα συνήθως πρὸς τὰ γεγονότα, διὰ τὰ ὁποῖα ἐγράφησαν, καὶ τὰ πράγματα, περὶ τῶν ὁποίων γράφουν, ἀποτελοῦν πρώτην καὶ σπουδαιοτάτην πηγὴν διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν, δηλαδὴ τήν τε πολιτικὴν καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ ὁποία πολλαχῶς οὐ μόνον συμπληρώνει, ἀλλὰ καὶ πολλάκις διορθώνει τὰς συγγραφικὰς πηγάς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ αἱ ἀρχαῖαι ἐπὶ λίθων ἢ ἄλλων στερεῶν ὑλῶν ἐπιγραφαὶ συμπληρώνουν ἢ καὶ διορθώνουν τὰς ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων πληροφορίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένη βοηθητικὴ τῆς ἱστορίας ἐπιστήμη, ἡ διπλωματική, ἔχει τόσην σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν καὶ τῶν χρόνων, οἱ ὁποῖοι μᾶς ἐκληροδότησαν ἔγγραφα, ὅσην καὶ ἡ ἐπιγραφικὴ διὰ τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς χρόνους, ἐκ τῶν ὁποίων προέρχονται αἱ εὑρισκόμεναι ἑκάστοτε ἐπιγραφαί. Ὅπως δὲ ἡ ἐπιγραφικὴ ἀσχολεῖται κυρίως μὲ τὴν μορφὴν τῶν γραμμάτων καὶ τὴν ἰδιορρυθμίαν ἐν γένει τῆς γραφῆς, τὸ εἶδος τοῦ περιεχομένου καὶ τὴν

φρασεολογίαν καὶ τὸν τρόπον ἐν γένει τῆς συντάξεως αὐτῶν καὶ ζητεῖ νὰ καθορίσῃ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τυπικὰ τεκμήρια, τὰ ὁποῖα βοηθοῦν εἰς τὴν χρονολόγησιν, τὴν συμπλήρωσιν καὶ πολλάκις καὶ τὴν κατανόησιν τῶν ἐπιγραφῶν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ διπλωματικὴ ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἰδιόρρυθμον πολλάκις γραφὴν τῶν ἐγγράφων, μὲ τὰς ὕλας, ἐπὶ τῶν ὁποίων καὶ διὰ τῶν ὁποίων ταῦτα γράφονται, καὶ μὲ πᾶν ἄλλο, ὅ,τι σχετίζεται μὲ τὴν ἐξωτερικὴν τῶν ἐγγράφων μορφήν, ἔπειτα μὲ τὴν χρονολογίαν των, μὲ τὰ εἴδη των, ὡς καὶ τὸν τρόπον ἐν γένει τῆς συντάξεώς των, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθοῦν καὶ τὰ ἀχρονολόγητα, νὰ συμπληρωθοῦν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ἐνδεχομένως παρουσιαζόμενα ἐν αὐτοῖς κενὰ καὶ νὰ ἐλεγχθῇ πολλάκις καὶ ἡ γνησιότης αὐτῶν. Εἶναι δ' αὐτονόητον ὅτι, ὅπως ἡ ἐπιγραφικὴ διαφέρει κατὰ λαοὺς καὶ χρονικὰς περιόδους ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς καὶ τῶν ἱστορικῶν ἐν γένει συνθηκῶν, οὕτω καὶ ἡ διπλωματικὴ εἶναι διάφορος κατὰ λαοὺς καὶ περιόδους.

Τὸ Βυζάντιον μᾶς ἐκληροδότησε πολυάριθμα ἔγγραφα. Πλούσια εἰς ἔγγραφα ἦσαν καὶ εἶναι ἀκόμη τὰ ἀρχεῖα τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, τὸ ὁποῖον καὶ κατὰ τοῦτο ὑπῆρξε θεματοφύλαξ τῆς βυζαντινῆς κληρονομίας. Τὰ ἀρχεῖα ταῦτα προσείλκυσαν ἤδη ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὴν προσοχὴν τῶν ἐπιστημόνων, καὶ κυρίως τῶν Ρώσων, οἱ ὁποῖοι καὶ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξέδωσαν εἴτε ἐν περιλήψει εἴτε καὶ αὐτούσια,[1] ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον μέχρι τινὸς ἔλειπεν ἦτο ἡ συστηματικὴ τῶν ἐγγράφων μελέτη καὶ γνῶσις ὡς ἐγγράφων, διότι ἔλειπον αἱ εἰκόνες αὐτῶν καὶ δὴ τῶν πρωτοτύπων, τὰ ὁποῖα οἱ μοναχοὶ ἐδίσταζον νὰ ἐπιδείξουν εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Ὅπως δὲ ἐπιγραφικὴ ἐπιστήμη δὲν θὰ ἠδύνατο οὔτε νὰ διαμορφωθῇ οὔτε νὰ διδαχθῇ ἄνευ γνώσεως τῶν πρωτοτύπων ἢ ἀκριβῶν τυπλάχιστον ἀπεικονίσεων αὐτῶν, οὕτω καὶ διπλωματικὴ ἄνευ γνώσεως τῶν πρωτοτύπων καὶ τῆς ὑπάρξεως εἰκόνων αὐτῶν, προσιτῶν ἑκάστην στιγμὴν εἰς τοὺς μελετητάς. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐλλείψεως ταύτης ὑπῆρξαν καὶ αἱ πιρατηρούμεναι σήμερον ἀτέλειαι εἰς τὰς παλαιοτέρας δημοσιεύσεις ἐγγράφων.

Τὴν ἔλλειψιν ταύτην, ἡ ὁποία ἐσημειώθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Karl Brandi κατὰ τὸ ἔτος 1904,[2] συνεπλήρωσεν ἐν μέρει ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δημοσιευθεῖσα ἐν ἔτει 1931 συλλογὴ πανομοιοτύπων βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν ἐγγράφων ἐκ τοῦ φωτογραφικοῦ ἀρχείου τῆς Βαυαρικῆς

---

[1] Περὶ τῶν ἀπὸ τοῦ 1905 μέχρι τοῦ 1938 γενομένων ἐκδόσεων καὶ ἐργασιῶν ἐπὶ τῶν ἐγγράφων διδακτικὸν εἶναι τὸ ἄρθρον τῆς Germaine Rouillard, La diplomatique byzantine depuis 1905 ἐν Byzantion τ. 13 (1939) σ. 605-629.

[2] Βλ. εἰς τὸ εὐθὺς κατωτέρω σημειούμενον ἔργον τοῦ Dölger σ. V.

Ἀκαδημίας.[1] Τὸ πρῶτον τοῦτο καὶ πολύτιμον διὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν συστηματικὸν ἔργον ἐπηκολούθησεν ἡ δημοσίευσις καὶ ἄλλων φωτογραφιῶν ἐγγράφων ἰδίως ἐκ τῆς συλλογῆς τῆς ἐπιστημονικῆς εἰς Ἅγιον Ὄρος ἀποστολῆς Millet, συμπληρώνει δὲ τώρα καὶ ἐπιστεγάζει τὸ προκείμενον.

Ὁ συγγραφεύς, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη ἤδη εἰς τὴν προηγουμένην βιβλιοκρισίαν, εἶχεν ἐπισκεφθῆ καὶ παλαιότερον τὸ Ἅγιον Ὄρος χάριν ἀρχειακῶν μελετῶν, ἐπεσκέφθη τοῦτο ἐκ νέου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ παρελθόντος πολέμου ἐπὶ κεφαλῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς διὰ τὸν αὐτὸν κυρίως σκοπόν. Κατὰ τὴν ἀποστολὴν ταύτην συνεπλήρωσε κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ φωτογραφικόν του ὑλικόν, ἐξ αὐτοῦ δὲ μᾶς δίδει εἰς τὸ παρὸν ἔργον πλουσίαν καὶ κατάλληλον ἐκλογήν, ἀποβλέπουσαν κυρίως εἰς τὴν διευκρίνισιν τῶν κατὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικήν. Τὰ ἔγγραφα δίδονται κατὰ τὰς ἑξῆς κατηγορίας. Α') Αὐτοκρατορικά: χρυσόβουλλοι λόγοι, χρυσόβουλλα σιγίλλια, προστάγματα. Β') Δεσποτικά. Γ') Σεβαστοκρατορικά. Δ') Ἐπίσημα ἀντίγραφα αὐτοκρατορικῶν. Ε') Πλαστά. Ϛ') Ὑπαλληλικά: διοικητικὰ καὶ δικαστικά, ἐκτιμητικά, πρακτικά. Ζ') Ἐκκλησιαστικά: ἐνυπόγραφα, μετὰ μηνολογίου, συνοδικαὶ ἀποφάσεις, ἐπισκοπικά, ἔγγραφα τῶν πρώτων τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Η') Ἰδιωτικά. Θ') Σφραγῖδες ἐγγράφων: χρυσαῖ, μολύβδινοι κ.τ.λ. καὶ τέλος Ι') Σέρβων ἀρχόντων εἰς ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἑκάστης κατηγορίας προτάσσεται διδακτικὴ γενικὴ εἰσαγωγὴ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς μορφῆς τῶν ἐγγράφων, τῶν περιλαμβανομένων εἰς αὐτήν, ἑκάστου δ' ἐγγράφου προτάσσονται μεθοδικώτατα αἱ ἀναγκαῖαι διπλωματικαὶ διασαφήσεις περὶ τοῦ τόπου, ὅπου ἀπόκειται, τῆς διατηρήσεως καὶ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ μορφῆς ἐν γένει, τῆς γραφῆς, τῶν ἐξ αὐτοῦ διπλωματικῶν διδαγμάτων, τῆς γλώσσης καὶ τῆς ὀρθογραφίας αὐτοῦ, τῶν ἐκδόσεων αὐτοῦ, ἔτι δὲ καὶ περίληψις ἐν γερμανικῇ μεταφράσει τοῦ περιεχομένου. Ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον ἐν μεταγραφῇ μετὰ τοῦ ἀπαραιτήτου κριτικοῦ ὑπομνήματος, ἀκολουθοῦν δὲ ἀξιόλογοι ἑρμηνευτικαί, γλωσσικαὶ καὶ πραγματικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, αἱ ὁποῖαι διευκολύνουν τὸν ἀναγνώστην οὐ μόνον εἰς τὴν κατανόησιν τῶν ἐν τῷ ἐγγράφῳ λεπτομερειῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐκτίμησιν τῆς συμβολῆς αὐτῶν εἰς ποικίλα προβλήματα τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας, τῆς ὁποίας συμβολῆς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκτασιν ἐπανειλημμένως ἐξηγεῖ καὶ τονίζει ὁ συγγραφεύς.[2] Τέλος πίναξ τῶν σπουδαιοτάτων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων κλείει

---

[1] Fr. Dölger. Facsimiles byzantinischer Kaiserurkunden. 67 Abbildungen auf 25 Lichtdrucktafeln aus dem Lichtbilderarchiv der Bayerischen Akademie der Wissenschaften zusammengestellt, beschrieben, erläutert und in Umschrift wiedergegeben. München 1931.

[2] Πρβλ. ὅσα λέγει γενικῶς ἐν σ. 8 τῆς εἰσαγωγῆς.

τὸν τόμον τῶν κειμένων. Ἡ ἔκδοσις τῶν κειμένων γίνεται κατὰ τὴν διπλωματικὴν λεγομένην μέθοδον, δηλαδὴ μὲ ὅλα τὰ ὀρθογραφικὰ καὶ ἄλλα λάθη, τὰ ὁποῖα διορθοῦνται εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα. Ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Lemerle, ὅστις ἐπροτίμησε τὴν σποραδικὴν διόρθωσιν,[1] ἠκολούθησε τὴν μέθοδον τῆς γενικῆς διορθώσεως, σπανιώτατα δὲ καὶ ἐντελῶς ἀσήμαντοι εἶναι αἱ παραλείψεις, τὰς ὁποίας παρετήρησα, αἱ ὁποῖαι ἴσως εἶναι καὶ ἀμφίβολοι, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ὀφείλωνται εἰς τυπογραφικὰ παροράματα, τὰ ὁποῖα ὅμως καὶ αὐτὰ εἶναι σπανιώτατα. Παραθέτω τὰ ἑξῆς ἀδιόρθωτα ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι 30,1 *ἐπικικλημένη* ἀντὶ *ἐπικεκλημένη*, 30,7 *πῦργον* ἀντὶ *πύργον*, 32,1 *κομιδὴ* ἀντὶ *κομιδῇ*. Ἡ ἔκδοσις εἷς τε τὸ σύνολον καὶ τὰς λεπτομερείας πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς πρότυπος. Πολύτιμον συμπλήρωμα τοῦ τόμου τῶν κειμένων ἀποτελεῖ ὁ τόμος τῶν πινάκων, ὅστις μὲ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιτυχῆ ἐκλογὴν δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θ' ἀποτελέσῃ ἀπαραίτητον βοήθημα διὰ πάντα ἀσχολούμενον ἢ ἐπιθυμοῦντα νὰ ἀσχοληθῇ καθ' οἱονδήποτε τρόπον μὲ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν καὶ τὰ βυζαντινὰ ἔγγραφα.

Θὰ ἦτο θρασύτης ἐκ μέρους τοῦ γράφοντος τὰς γραμμὰς ταύτας νὰ θελήσῃ νὰ κάμῃ παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ καθαρῶς διπλωματικοῦ μέρους τοῦ ἔργου ἀνδρὸς εἰδικωτάτου περὶ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικήν, τῆς ὁποίας μάλιστα ἐν πολλοῖς πρέπει νὰ θεωρηθῇ συστηματοποιητὴς καὶ δημιουργός. Μίαν μόνον παρατήρησιν ἔχω νὰ κάμω ὡς πρὸς τὰ περὶ σφραγίδων λεγόμενα. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλῶν περὶ τῆς χρονολογήσεως αὐτῶν ἀναφέρει μόνον τὰ κριτήρια τοῦ Schlumberger. Ταῦτα κατὰ τὴν γνώμην μου συνεπλήρωσε καὶ διώρθωσεν ἐν πολλοῖς ὁ ἄριστος γνώστης αὐτῶν ἀείμνηστος Κωνσταντόπουλος ἐν τῇ ἐκδόσει τῆς Συλλογῆς Σταμούλη, ὅστις διακρίνας χρονολογικῶς ἕνδεκα κατηγορίας μολυβδοβούλλων ἔδωκε συγχρόνως καὶ τὰ χρονολογικὰ ὅρια ἑκάστης.[2] Ἐκεῖ ὅπου θὰ ἠδυνάμην νὰ κάμω μερικὰς σποραδικὰς παρατηρήσεις εἶναι αἱ εἰς τὰ πράγματα παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως. Αἱ παρατηρήσεις αὗται εἶναι κατὰ τὴν σειρὰν τῶν ἐγγράφων αἱ ἑξῆς.

Ἐν 1/2 στ. 26 κἑ. ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐγγράφων διακρίνει τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα εἰς τρεῖς κατηγορίας 1) ταγματικά, 2) θεματικὰ καὶ 3) σωματοφύλακας, οἱ ὁποῖοι ἀπετελοῦντο κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐγγράφων, ἤτοι τὸν ΙΑ΄ αἰῶνα, ἐκ ξένων, Ρώς, Βαράγγων, Κουλπίγγων κτλ., παρατηρεῖ δ' ὅτι αἱ διαφοραὶ τῶν ἀπαλλαγῶν ἀπὸ τῶν

[1] Βλ. ἀνωτέρω σ. 710.

[2] Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακὰ μολυβδόβουλλα. Συλλογὴ Α. Κ. Π. Σταμούλη. Ἐν Ἀθήναις 1930 σ. γ΄ κἑ.

ἐπιβαρύνσεων αὐτῶν, αἵτινες συνίσταντο εἰς τὴν χορήγησιν καταλυμάτων (μιτάτων), ἐν τῇ ἀπαριθμήσει τῶν ξένων τούτων εἶναι ἀσήμαντοι, φέρει δὲ ὡς παράδειγμα ὅτι ἔν τισι ἀπαντᾶται τὸ σῶμα τῶν *ἀθανάτων*, ἀναφέρονται δὲ καὶ Ἀλανοὶ καὶ Σαρακηνοί. Ὅπως εἶναι διατυπωμένη ἡ φράσις εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ εἰς τὸν ἀδαέστερον ἀναγνώστην ἡ ἐντύπωσις, ὅτι *οἱ ἀθάνατοι* ἀνήκουν εἰς τοὺς ξένους, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀσφαλῶς δὲν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεύς, διότι εἶναι γνωστὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν ὅτι οὗτοι ἦσαν σῶμα ἐκ Ρωμαίων στρατιωτῶν, τὸ ὁποῖον ἵδρυσε τὸ πρῶτον ὁ Τζιμισκῆς, ἐπανίδρυσεν ὁ Μιχαὴλ ὁ Ζ', μνημονεύεται δὲ καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κομνηνοῦ. Χάριν τῶν φιλιστόρων ἀναγνωστῶν τῶν Μακεδονικῶν παραθέτω ἐνταῦθα τὰ σπουδαιότερα τῶν σχετικῶν χωρίων.

Λέων Διάκονος Βόνν. 107,11 κἑ. Εὐθὺς οὖν ἴλην γενναίαν καὶ νεανικὴν ἀνδρῶν ἐκλεξάμενος (ὁ Τζιμισκῆς), ἀθανάτους τε τούτους κατονομάσας, περὶ αὐτὸν εἶναι διεκελεύσατο.

Βρυέννιος Βόνν. 133,15 κἑ. Ἐξῄει οὖν ὁ Κομνηνός, σχὼν μεθ' ἑαυτοῦ τούς τε ξυμμάχους Τούρκους καὶ τοὺς Χωματηνοὺς λεγομένους, οἳ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐληλύθεισαν τοῦ Βοτανειάτου, καὶ Φράγγων τῶν ἐξ Ἰταλίας ἐλθόντων ἀπόμοιράν τινα καὶ τῆς τῶν ἀθανάτων καλουμένων φάλαγγος ἐπαγόμενος. Τίνες δὲ οἱ ἀθάνατοι οὗτοι εἰπεῖν ἀναγκαῖον. Ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, ἢ τἀληθὲς εἰπεῖν ὁ ἐκτομίας Νικηφόρος ὁ λογοθέτης, ἰδὼν τὸ τῆς ἑῴας στράτευμα ἅπαν ἤδη ἐκλελοιπὸς ὡς ὑποχείριον τῶν Τούρκων γενόμενον, ἐφρόντιζεν ὡς οἷόν τε στράτευμα κατασῆσαι νεόλεκτον, καὶ δή τινας τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας διασπαρέντων καὶ ἐπὶ μισθῷ δουλευόντων συλλέγων θώρακάς τε ἐνέδυε καὶ θυρεοὺς ἐδίδου καὶ κράνη φέρειν καὶ δόρατα. Ἐπιστήσας δὲ αὐτοῖς ἕνα τῶν στρατηγῶν εὐφυῶς ὁμοῦ καὶ ἐπιδεξίως πρὸς τὴν ἐκείνων ἄσκησιν ἔχοντα (ἦν δὲ οὗτος ὁ Καππάδοξ Κωνσταντῖνος, ἀνὴρ πρὸς γένος ἐγγίζων τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ καὶ συνήθης τούτῳ καὶ σύντροφος) ἐγύμναζε δι' αὐτοῦ καὶ τὰ στρατιωτικὰ ἐξεπαίδευεν. Ὁπηνίκα δὲ καὶ διιππεύειν ἀσφαλῶς ἤδη δύναιντο καὶ τὰ ὅπλα φέρειν ἱκανῶς καὶ εὐφυῶς ἐδόκει γεγυμνάσθαι κατὰ τὸ ἔξωθεν, ἐδόκει γυμνάζειν τούτων καὶ τὰς ψυχάς. Ὁπλίζεσθαι γοῦν αὐτοὺς παρασκευάζων περιήρει μὲν τῶν δοράτων τὰ ξίφη, κατὰ ἴλας δὲ αὐτοὺς διαιρῶν κατὰ πρόσωπον ἵστα ἀλλήλους, εἶτα ἐκέλευε σφοδρᾷ τῇ ῥύμῃ τοὺς ἵππους ἐλαύνοντας χωρεῖν κατ' ἀλλήλων καὶ παίειν ὡς οἷόν τε τοῖς δόρασιν, καὶ οὕτω τοὺς τολμηρότερον πρὸς τὸ ἔργον χωροῦντας τοῖς πρώτοις κατέλεγε. Τοὺς γοῦν πολλάκις ἐν τῇ κατ' ἀλλήλων συμπλοκῇ ἀρίστους ἀναφανέντας ἀθανάτους ὠνόμασε, καὶ

οὕτως ξυνέβη πάντας τοὺς τὴν συλλεγεῖσαν ἀναπληροῦντας φάλαγγα ἀθανάτους ὀνομασθῆναι.

Ἀτταλειάτης Βόνν. 243,11. Ἦν δὲ τῷ βασιλεῖ (Μιχαὴλ) καὶ στρατὸς ἰδιαίτατος, ἀπὸ συγκλύδων ἀνδρῶν ἀθροισθείς, καὶ τῇ γυμνασίᾳ προσλαβὼν τὸ εὐδόκιμον, οὓς καὶ ἀθανάτους ὁ βασιλεὺς οὗτος ὠνόμασε.—306,15. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνοι πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς ἀνατολῆς ἐπιστρατεύειν οὐκ εἶχον εὐθαρσῶς ὡς πλείονος τάχα παρασκευῆς ἐπιζητουμένης τοῖς πράγμασι, μετεπέμψατο καὶ ἑτέρους στρατιώτας ὁ βασιλεὺς (Βοτανειάτης), οὓς ἀθανάτους ἐκάλουν, πλῆθος μὲν ὄντας οὐκ εὐαρίθμητον, καὶ τόξον εὖ ἠσκημένους, καὶ τἆλλα πολεμικὰ διὰ πείρας ἔχειν ἐκ τῆς συνεχοῦς γυμνασίας ὑπειλημμένους· ἀταξίᾳ δὲ καὶ ἀπιστίᾳ δουλεύοντας τούτους φιλανθρώποις ὁμιλίαις καὶ παραγγελίαις ὁ βασιλεύς, μᾶλλον δὲ δωρηματικιαῖς εὐποιίαις πρὸς τὸ ἐρρωμενέστερον καὶ ἰσχυρότερον καταστῆσαι σπουδάσας εἰς Χρυσόπολιν διαπορθμευθῆναι πεποίηκε.

Ἰωάννης Σκυλίτσης ἐν συνεχείᾳ τοῦ Κεδρηνοῦ Βόνν. II 727,15. Εἰ μὴ γὰρ ἦν τοῦτο, εὐκόλως ἂν τὸν Βρυέννιον κατηγωνίσατο, στρατόν τε ἰδιαίτατον ἔχων, οὓς ὀνομάζουσιν ἀθανάτους, καὶ ἕτερον οὐκ ἀγεννῆ ἀπὸ συγκλύδων συγκείμενον.—Ὁ Σκυλίτσης φαίνεται ἀντιγράφων τὸν Ἀτταλειάτην, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ παρανοῶν αὐτόν, διότι χωρίζει τοὺς ἀθανάτους ἀπὸ ἄλλου δῆθεν στρατοῦ ἐκ συγκλύδων συγκειμένου, ἐνῷ αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἀθάνατοι ἦσαν σύγκλυδες.

Ἄννα Κομνηνὴ Βόνν. I 25,14. Ἀθάνατοί τε γάρ τινες αὐτῇ (τῇ βασιλείᾳ) κατελείφθησαν χθὲς καὶ πρώην ξίφους ἡμμένοι καὶ δόρατος, καί τινες ἐκ τοῦ Χώματος στρατιῶται ὀλίγοι, καὶ Κελτική τις στρατιὰ εἰς ὀλίγους τινὰς περιισταμένη. Τούτους δὴ τῷ ἐμῷ πατρὶ Ἀλεξίῳ διδόασι, καὶ ἅμα συμμάχους ἀπὸ τῶν Τούρκων προσκαλεσάμενοι, ἐξιέναι οἱ περὶ τὸν βασιλέα προσέταττον καὶ ξυμμίξαι τῷ Βρυεννίῳ, οὐ μᾶλλον εἰς τὴν ἐφεπομένην στρατιὰν θαρροῦντες ἢ εἰς τὸ φρόνημα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐν πολέμοις καὶ μάχαις δεινότητα.

Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἡ Ἄννα ἐκφράζεται μετά τινος καταφρονήσεως περὶ τῶν ἀθανάτων, ὡς ἀπειροπολέμων. Τοῦτο πιθανῶς ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός, ὅτι οὗτοι ἦσαν πιστοὶ εἰς τὸν Βοτανειάτην, ὡς ἡ ἰδία λέγει ἀλλαχοῦ (120,6 κέ. ὡς δὲ ἐνταῦθα μὲν ἐφεστάναι τοὺς ἀθανάτους λεγομένους ἐμάνθανε (ὁ Καῖσαρ), (στράτευμα δὲ τοῦτο τῆς Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως ἰδιαίτατον,) .. φησὶ πρὸς τὸν Ἀλέξιον παραινῶν, μήτε τοῖς Βαράγγοις ἐμβαλεῖν, μήτε τοῖς ἀθανάτοις προσεμβαλεῖν. Οἱ μὲν γὰρ (ἀθάνατοι) αὐτόχθονες ὄντες τῷ βασιλεῖ, πολλὴν τὴν εἰς αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης ἔχοντες εὔνοιαν,

θᾶττον ἂν τὰς ψυχὰς παραδοῖεν ἢ πονηρόν τι κατ' αὐτοῦ μελετῆσαι πεισθήσονται). Τὸ δὲ λεγόμενον ὑπ' αὐτῆς «χθὲς καὶ πρώην τοῦ ξίφους ἡμμένοι» ἀποτελεῖ τεκμήριον ὅτι τὸ σῶμα εἶχε συγκροτηθῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ζ'. Ἡ ἐν BZ τ. 38 σ. 236 ἐκφρασθεῖσα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως γνώμη, ὅτι ἡ συμπαράθεσις τῶν *ἀθανάτων* μεταξὺ τῶν ξένων δηλοῖ ὅτι ὅλοι οὗτοι ἀπετέλουν στρατεύματα μὲ εἰδικὸν ὁπλισμὸν καὶ στολήν, ἢ δὲ ἐθνικότης τῶν φερόντων αὐτὰ ἦτό τι τὸ δευτερεῦον βραδύτερον, δὲν νομίζω ὅτι ἀνταποκρίνεται εἰς τὰ πράγματα, τοὐλάχιστον ὡς πρὸς τὸν ὁπλισμὸν τῶν *ἀθανάτων*. Διότι κατὰ τὰς πληροφορίας τῶν συγγραφέων μόνον οἱ Βάραγγοι ἦσαν «οἱ ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντες» ἢ «οἱ κατωμαδὸν τοὺς ἑτεροστόμους πελέκεις ἀνέχοντες». (Πρβλ. τὴν σημείωσιν τοῦ Ducange εἰς τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν Βόνν. II 464). Πρέπει δὲ νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ἡ Ἄννα (Βόνν. I 120) περιορίζει τὸν ὁπλισμὸν τοῦτον μόνον εἰς τοὺς Βαράγγους, χωρὶς νὰ τὸν ἐπεκτείνῃ καὶ εἰς τοὺς Νεμίτζους.

Πλὴν τούτων ἡ ὑπαγωγὴ ὅλων τῶν ξένων εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ὡς ἐκ τούτου διαίρεσις τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων εἰς τρεῖς κατηγορίας δὲν φαίνεται νὰ συμφωνῇ ἀπολύτως πρὸς τὴν φρασεολογίαν τῶν ἐγγράφων. Ἡ φρασεολογία αὕτη εἰς τὰ χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' ὑπὸ τὴν πληρεστέραν αὐτῆς μορφὴν ἔχει ὡς ἑξῆς: *ἀπό τε μιτάτου ἀρχόντων ταγματικῶν καὶ θεματικῶν, ρωμαϊκῶν τε παραταγῶν καὶ ἐθνικῶν, ἔτι τε Ρώς, Βαράγγων, Κουλπίγγων, Ἰγγλίνων, Φράγκων, Νεμίτζων, Βουλγάρων, Σαρακηνῶν, ἀθανάτων καὶ λοιπῶν ἁπάντων Ρωμαίων τε καὶ ἐθνικῶν.*[1] Ἐὰν παρακολουθήσωμεν αὐτὴν λέξιν πρὸς λέξιν θὰ ἔχωμεν 1) ἄρχοντας ταγματικούς, 2) ἄρχοντας θεματικούς, 3) παραταγὰς ῥωμαϊκάς, 4) παραταγὰς ἐθνικάς, 5) προσέτι (ἔτι τε) Ρώς, Βαράγγους ... Βουλγάρους, Σαρακηνούς, ἀθανάτους καὶ λοιποὺς ἅπαντας Ρωμαίους καὶ ἐθνικούς. Τί εἶναι ταγματικὰ καὶ θεματικὰ στρατεύματα καὶ ποῖοι οἱ ἄρχοντες αὐτῶν εἶναι γνωστόν. Πρόβλημα εἶναι τί ἀκριβῶς ἐννοοῦν τὰ ἔγγραφα, ὅταν ὁμιλοῦν περὶ *παραταγῶν ρωμαϊκῶν* καὶ *ἐθνικῶν*. Ἡ λέξις *παραταγαὶ* χρησιμοποιεῖται πιθανώτατα ἐνταῦθα προδήλως χάριν ἀντιδιαστολῆς πρὸς τοὺς *ἄρχοντας*, *ταγματικοὺς* καὶ *θεματικούς*, διὰ νὰ δηλώσῃ τὰ στρατεύματα ἐν τῷ συνόλῳ, ἄρχοντας δηλ. καὶ ἀρχομένους, διότι, ὅπως διὰ τοὺς ἄρχοντας, πιθανώτατα ἐζητοῦντο καταλύματα (μιτᾶτα) καὶ διὰ τοὺς στρατιώτας, ὅταν τὰ στρατεύματα εὑρίσκοντο ἐν ἐκστρατείᾳ. Καὶ αἱ μὲν *ῥωμαϊκαὶ παραταγαὶ* κατὰ τοὺς χρόνους τούτους περιελάμ-

[1] Βλ. 3,27. Πρβλ. Καὶ τὸ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου Χριστοδούλου χρυσόβουλλον τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α' ἐν Miklosich-Müller, Acta et diplomata graeca medii aevi τόμ. 6 ἀρ. XIII σ. 47.

βανον πλὴν τῶν παλαιῶν ταγματικῶν καὶ θεματικῶν στρατευμάτων καὶ ἄλλα εἰδικὸν ὄνομα ἔχοντα σώματα, τὰ ὁποῖα ἵδρυον οἱ ἑκάστοτε αὐτοκράτορες, ὁσάκις παρίστατο ἀνάγκη. Οὕτως ὁ Διογένης ὁ Ρωμανός, εὑρὼν παραλελυμένα τὰ στρατεύματα, συγκεντρώνει νέους ἐκ πάσης χώρας καὶ πόλεως.[1] Ὁ Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης συγκεντρώνει στρατιώτας ἐκ τοῦ Χώματος, τοὺς λεγομένους Χωματηνούς, οἱ ὁποῖοι κατήγοντο μὲν ἐκ τοῦ Χώματος, εἶναι ὅμως ἄγνωστον ἂν ἦσαν καὶ θεματικοὶ στρατιῶται,[2] στρατολογεῖ δὲ καὶ βραδύτερον ἐκ Κρήτης.[3] Ὁ Ἀλέξιος ὁ Α' ἐν ἀπορίᾳ στρατιωτῶν εὑρεθείς, ἱδρύει τὸ τάγμα τῶν *ἀρχοντοπούλων*,[4] ὁ ἴδιος δὲ συλλέγει ἐξ ὑπογείου ἄνδρας χάριν ἐπιδρομῶν[5] κλπ. Εἰς τὰ σώματα ταῦτα πρέπει νὰ καταλεχθῶσι καὶ *οἱ ἀθάνατοι*, ἀνήκοντες εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ αὐτοκράτορος.

Πρὸς τὰς *Ρωμαϊκὰς* ταύτας παραταγὰς τὰ ἔγγραφα ἀντιδιαστέλλουν τὰς *ἐθνικάς*. Ἡ λέξις *ἐθνικὸς* εἰς τὸ Χριστιανικὸν Βυζάντιον δηλοῖ ἀρχικῶς τοὺς μὴ Χριστιανοὺς καὶ τοιοῦτοι προσελαμβάνοντο πολλάκις εἴτε ὡς σύμμαχοι, ὅπως οἱ Τοῦρκοι τοῦ Κουτλουμούς, εἴτε ἄλλως ἐπὶ ὡρισμέναις ἀμοιβαῖς καὶ ἄλλαις φιλοτιμίαις. Εἰς τὰ ἔγγραφα ὅμως ἡ λέξις *ἐθνικὸς* δηλοῖ ἁπλῶς τοὺς *μὴ Ρωμαίους*, ἀνεξαρτήτως ἂν ἦσαν Χριστιανοὶ ἢ ὄχι.[6] Διότι καὶ κατωτέρω, ὅπου γίνεται λόγος περὶ Ρώς, Βαράγγων, Βουλγάρων, ἀθανάτων κτλ., ἐκ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι εἶναι Χριστιανοί, προστίθεται γενικῶς ἡ αὐτὴ διάκρισις, *καὶ λοιπῶν ἁπάντων, Ρωμαίων τε καὶ ἐθνικῶν*. Ἡ ἀντι-

---

[1] Ἀτταλειάτης Βόνν. 104, 13. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατάλογον στρατιωτικὸν ποιησάμενος, καὶ ἐκ πάσης χώρας καὶ πόλεως νεότητα συλλεξάμενος καὶ ἀξιώμασι καὶ δώροις ἀναθαρρῆσαι πεποιηκώς, καὶ δι' ὀλίγου τὸν ἀριθμὸν τῶν ταγμάτων ἀναπληρώσας, καὶ λοχαγοὺς τοὺς ἀρίστους ἑκάστῳ τούτων ἐπιμελῶς προστησάμενος, συμμίξας δὲ καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἐλθοῦσιν, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ στρατιὰν ἀξιόμαχον κατεπράξατο, καὶ μετὰ τοσαύτης δυνάμεως ἐπὶ Πέρσας ἐπιστατικώτερον ἤλαυνεν.

[2] Νικηφόρος Βρυέννιος Βόνν. 133,15. Ἐξῆει οὖν ὁ Κομνηνός, σχὼν μεθ' ἑαυτοῦ τούς τε ξυμμάχους Τούρκους καὶ τοὺς Χωματηνοὺς λεγομένους, οἳ μετὰ τοῦ βασιλέως ἐληλύθεισαν τοῦ Βοτανειάτου. — Πρβλ. καὶ Ἄννα Κομνηνὴ Βόνν. I 131,5. τοίνυν καὶ συναγαγὼν τοὺς ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντας ἅπαντας καὶ ὁπόσοι ἐκ τοῦ Χώματος ὥρμηντο. — Ἡ Ἄννα ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν τῶν Χωματηνῶν τούτων εἰς τριακοσίους μόνον, χαρακτηρίζει δὲ ὡς ἀνάλκιδας καὶ ἀπειροπολέμους (I 170,10). Πρβλ. καὶ I, 29,3. 134,9.

[3] Ἀτταλειάτης Βόνν. 288,11 κέ.

[4] Ἄννα Κομν. Βόνν. I 359,1. Πρβλ. καὶ τὴν σημείωσιν τοῦ Ducange αὐτ. II 557.

[5] Αὐτ. I 178.

[6] Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι ἐν τῷ ἐγγράφῳ συμφωνίᾳ τοῦ Ἀλεξίου Α' πρὸς τὸν Βαϊμοῦντον πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν χριστιανικῶν ἀπὸ τῶν μὴ χριστιανικῶν χωρῶν γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως *παγανικαί* (Ἄννα II 234,8. Παγανικαὶ ἢ χριστιανικαί. Πρβλ. καὶ II 132,22. Παγάνον ὀνομάζων αὐτὸν καὶ τῶν Χριστιανῶν πολέμιον) προφανῶς ἐξ ἐπιδράσεως δυτικῆς, διότι κατὰ τὰ ἄλλα ἡ Ἄννα χρησιμοποιεῖ τὴν λέξιν *ἐθνικὸς* μὲ τὴν παλαιὰν χριστιανικὴν σημασίαν.

διαστολὴ αὕτη τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὰ ἄλλα ἔθνη καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες ἦσαν καὶ ὑπήκοοι τοῦ Βυζαντίου, δεικνύει ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ ὄνομα *Ῥωμαῖος* εἶχε λάβει πλέον τὴν γνωστὴν ἐθνικήν του σημασίαν, τὴν ὁποίαν καὶ διετήρησεν ἐπὶ μακρότατον μέχρι τῆς ἀντικαταστάσεώς του διὰ τοῦ ὀνόματος Ἕλλην.

Ἐρχόμεθα εἰς τοὺς Ρώς, Βαράγγους, Βουλγάρους κτλ. Ὁ συγγραφεὺς ὑπάγει συλλήβδην ὅλους τοὺς ξένους τούτους εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως. Νομίζω ὅτι ἡ ὑπαγωγὴ αὕτη δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβής. Ὅτι Βάραγγοι ἀπετέλουν μέρος τῆς σωματοφυλακῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἔχοντες ἀκράδαντον τὴν πίστιν, εἶναι γνωστὸν καὶ ἀλλαχόθεν καὶ δὴ καὶ ἐκ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς.[1] Ὅτι ὅμως ὅλοι οἱ Βάραγγοι καὶ οἱ λοιποὶ ξένοι ὑπήγοντο εἰς τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως δὲν εἶναι ἀκριβές. Ἦσαν ἁπλῶς μισθοφορικὰ στρατεύματα, τῶν ὁποίων ἕδρα δὲν ἦτο πάντοτε ἡ Κωνσταντινούπολις. Οὕτως ὁ Ἀτταλειάτης λέγει ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου Ἰωάννης εἶχε συγκεντρώσει περὶ ἑαυτὸν ἀρκετὰ στρατεύματα ἐκ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως, μετὰ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ «Βαράγγων καὶ Φράγγων πλήθη πολλά».[2] Τὰ αὐτὰ γεγονότα ἐξιστορῶν ὁ Σκυλίτσης διακρίνει *τοὺς ἐν τῷ Παλατίῳ Βαράγγους*, οἵτινες ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν βασιλέα, καὶ τοὺς *ἐκτὸς* τοῦ Παλατίου, οἵτινες συνετάχθησαν πρὸς τὸν Βρυέννιον.[3] Ἐκ τῶν μισθοφόρων τούτων φυσικὰ ἐγίνετο ἐπιλογή τις διὰ τὴν σωματοφυλακὴν τοῦ βασιλέως. Ὅτι δὲ οὗτοι δὲν ἀπετέλουν μόνοι τὴν σωματοφυλακήν, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ Ρωμαῖοι σωματοφύλακες, οἷον οἱ ἀθάνατοι, προκύπτει πάλιν ἐκ τοῦ Σκυλίτση, ὅστις ὁμιλῶν περὶ στάσεως τῶν ἐν τῷ Παλατίῳ Βαράγγων κατὰ τοῦ βασιλέως προσθέτει ὅτι ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ ἡσυχάσουν, διότι ἀντετάχθησαν εἰς αὐτοὺς αἱ περὶ τὸν βασιλέα ῥωμαϊκαὶ δυνάμεις.[4]

Κατὰ ταῦτα ἡ προτεινομένη τριμερὴς διαίρεσις τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους δὲν ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν τότε κατάστασιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς φρασεολογίας τῶν

---

[1] Βόνν. I 120,16 Οἱ δέ γε ἐπὶ τῶν ὤμων τὰ ξίφη κραδαίνοντες πάτριον παράδοσιν καὶ οἷον παρακαταθήκην τινὰ καὶ κλῆρον τὴν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας πίστιν καὶ τὴν τῶν σωμάτων αὐτῶν φυλακὴν ἄλλος ἐξ ἄλλου διαδεχόμενοι, τὴν πρὸς αὐτὸν πίστιν ἀκράδαντον διατηροῦσι καὶ οὐδὲ ψιλὸν πάντως ἀνέξονται περὶ προδοσίας λόγον.

[2] Βόνν. 242,20.

[3] Βόνν. II 737,16. Τοῦ γὰρ Βρυεννίου ἀποστατήσαντος καὶ τῶν ἐκτὸς Βαράγγων ὁμοφρονησάντων αὐτῷ, οἱ ἐν τῷ παλατίῳ Βάραγγοι ἕνα τινὰ ἑαυτῶν ἐπιλεξάμενοι πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς ἀποστέλλουσιν, ἀξιοῦντες ἀφεῖναι μὲν τὸν ἀποστάτην φρονῆσαι δὲ τὰ βασιλέως.

[4] Βόνν. II 738,1. Ἐπανέστησαν δὲ καὶ τῷ βασιλεῖ οἱ Βάραγγοι, καὶ διαχειρίσασθαι αὐτὸν ἔσπευδον. Ἀντιταξαμένων δὲ τούτοις τῶν τοῦ βασιλέως εἰς ἱκετείας ἐτράποντο, καὶ τὸν βασιλέα ἐξιλεωσάμενοι συγγνώμης ἔτυχον.

ἐγγράφων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν συγγραφέων. Ἡ διαίρεσις αὕτη νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γίνῃ ὡς ἑξῆς:

Α΄.) Παραταγαὶ Ῥωμαϊκαί: 1) ταγματικαί, 2) θεματικαί, 3) ἐκ συγκλύδων, 4) σωματοφύλακες (Ῥωμαῖοι ἀθάνατοι καὶ εἴ τινες ἄλλοι).

Β΄.) Παραταγαὶ ἐθνικαί: 1) ἐκ διαφόρων περὶ τὸ Βυζάντιον ἢ ἐν τῷ Βυζαντίῳ βαρβάρων, ἐπὶ μισθῷ ἢ ἄλλως ἐπικουροῦσαι προσωρινῶς ἢ ἐπὶ μακρότερον χρόνον, οἷον Βούλγαροι, Μανιχαῖοι, Τοῦρκοι Βαρδαριῶται, Οὔζοι, Σαρακηνοί, Ἀλανοὶ κτλ 2) συμμαχικαί, οἷον οἱ Τοῦρκοι τοῦ Κουτλουμούς, 3) ἐκ διαφόρων τῆς Δύσεως χωρῶν μισθοφορικαί, οἷον Ρώς, Βάραγγοι, Κουλπίγγοι, Ἰγγλίνοι, Φράγγοι καὶ εἴ τινες ἄλλοι, καὶ 4) σωματοφύλακες Βάραγγοι, Νέμιτζοι καὶ εἴ τινες ἄλλοι.

Ἐν 3, 3 ὁ συγγραφεὺς γράφων περὶ τοῦ προέδρου καὶ κατεπάνω Ἀβύδου Λέοντος τοῦ Κεφαλᾶ λέγει ὅτι τὸ *κατεπανίκιον Ἀβύδου* ἀνῆκεν εἰς τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου καὶ ὅτι ἦτο ἴσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τοῦ ἐγγράφου (1086) ἀνεξάρτητον κατεπανίκιον. Νομίζω ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθόν. Τὰ *κατεπανίκια* ὡς τμήματα θέματος ἀντικατέστησαν τὰ *βάνδα* κυρίως περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος.[1] Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Α΄ τὸ ὄνομα *βάνδον* ὑφίστατο ἀκόμη,[2] οἱ δὲ *κατεπάνω* εἶχον θέσιν εὐθὺς μετὰ τοὺς *δούκας* καὶ πρὸ τῶν *στρατηγῶν*, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου 3,43 *καθίσματος τῶν ἐν ὑπεροχῇ ἀρχόντων, δουκῶν, κατεπάνω, κριτῶν, στρατηγῶν*,[3] ἐνῷ ἀντιθέτως εἰς ἔγγραφα νεώτερα ἀντιστρέφεται ἡ τάξις, οἷον *δουκῶν, στρατηγῶν, κατεπάνων*,[4] δὲν ἦτο δὲ δυνατὸν ὁ φέρων τὸν μέγαν τίτλον τοῦ *προέδρου* Λέων ὁ Κεφαλᾶς νὰ ἀπεστάλη *κατεπάνω Ἀβύδου*, ἐὰν ἡ Ἄβυδος ἀπετέλει μικρὸν κατεπανίκιον, οἷα τὰ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ΙΒ΄ αἰῶνος καὶ ἑφεξῆς. Τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου, τοῦ ὁποίου πρωτεύουσα ἦτο ἡ Νίκαια, δεκάτη δὲ πόλις ἡ Ἄβυδος,[5] κατὰ τοὺς χρόνους τούτους κατείχετο σχεδὸν ὁλόκληρον ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ μέχρι τῶν παραλίων τῆς Προποντίδος ἀπὸ τῆς Νικομηδείας μέχρι τῆς Κυζίκου. Τελευταῖον ὑπόλειμμα τοῦ θέματος ἦτο ἡ Ἄβυδος, ἡ ὁποία πάσῃ δυνάμει ἔπρεπε νὰ κρατηθῇ, διότι ἄλλως θὰ διεκόπτετο πᾶσα ἐπαφὴ πρὸς τὰς ἐν τῷ νοτιωτέρῳ θέματι τῶν Θρᾳκησίων ὑπολειπομένας εἰς χεῖρας τῶν Βυζαντινῶν πόλεις, θὰ ἐκινδύνευε δὲ καὶ ὁ διάπλους τοῦ

---

[1] Πρβλ. Βυζαντιναὶ μελέται II—V σ. 286 καὶ ἀλλαχοῦ.

[2] Ἔνθ' ἀν. σ. 59 κἑ. 62,276.

[3] Πρβλ. ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ καὶ στ. 36 δουξί, κατεπάνω, στρατηγοῖς. Πρόσθες καὶ 35, 86. Ἄλλα ἔγγραφα ἐσημείωσα ἔνθ' ἀν. σ. 280 σημ.1. Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐν τῷ ἐγγράφῳ 35,45 γίνεται λόγος περὶ *κατεπάνω ἢ δουκὸς Θεσσαλονίκης*. Ἡ διαφορὰ ἄρα μεταξὺ τῶν δύο ἀξιωμάτων δὲν ἦτο σημαντική.

[4] Ἔνθ' ἀν. σ. 287 σημ. 7.

[5] Βλ. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Περὶ τῶν θεμάτων Βόνν. 26.

Ἑλλησπόντου, ὅπως ἔδειξαν βραδύτερον αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ Τούρκου Τζαχᾶ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ πολιορκία τῆς Ἀβύδου,[1] ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας εὗρεν οὗτος καὶ τὸν θάνατον. Τὴν σπουδαιότητα ἀκριβῶς τῆς πόλεως ταύτης ἔχων ὑπ' ὄψιν ὁ Ἀλέξιος ἀπέστειλεν ὡς κατεπάνω αὐτῆς καὶ ὄχι κατεπανικίου τινὸς ἢ θέματος τὸν ἥρωα τῆς Λαρίσσης Λέοντα τὸν Κεφαλᾶν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐν τῷ μεταξὺ ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ προέδρου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ λέξις *κατεπανίκιον* ἀπαντᾶται ἤδη παρὰ Ἀτταλειάτῃ, ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἔδεσσαν τῆς Μεσοποταμίας, ἥτις δὲν εἶναι μικρὸν κατεπανίκιον, ἀλλὰ μέγα θέμα, τὸ ὁποῖον βραδύτερον ὀνομάζεται δουκᾶτον, ὅπως καὶ ἡ Ἀντιόχεια.[2] Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Ἀτταλειάτης χρησιμοποιεῖ τὰς παλαιὰς ὀνομασίας τῶν μεγάλων ἀσιατικῶν θεμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπέλθει ἐν Ἀσίᾳ σπουδαία τις ὡς πρὸς ταῦτα μεταβολή.

Προκειμένου περὶ τοῦ Λέοντος τοῦ Κεφαλᾶ ἃς προστεθῶσιν εἰς ὅσα ἡ G. Rouillard ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ἐν BZ τόμ. 30 σ. 444 κἑ. καὶ τὰ ἀκόλουθα. Ὡς γνωστόν, πλὴν τοῦ μὴ σφζομένου χρυσοβούλλου τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου, πέντε εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν Κεφαλᾶν χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλεξίου, ἐκ τῶν ὁποίων σφζονται τὰ τέσσαρα.[3] Τὸ πέμπτον, ἀφορῶν εἰς τὴν δωρεὰν τοῦ προασειείου Ἄνω ἐν τῇ ἐπισκέψει Μακεδονίας, ἀναφέρεται μὲν ἐν τοῖς ὑπ' ἀρ. 42 καὶ 43 ἐγγράφοις, δὲν σφζεται ὅμως.[4] Εἰς τὰ διαδοχικὰ ταῦτα ἔγγραφα εἶναι ἀξιοσημείωτος ἡ εἰς τοὺς τιμητικοὺς τίτλους (ἀξίας διὰ βραβείων) προαγωγὴ τοῦ ἀνδρός. Οὕτως ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1081 (ἀρ. 37) ὀνομάζεται «βεστάρχης Λέων καὶ πριμικήριος τῶν ἀσηκρητῶν ὁ Κεφαλᾶς», ἐν τῷ τοῦ 1084 (ἀρ. 38), ἐκδοθέντι μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἄμυναν τῆς Λαρίσσης, ὀνομάζεται «μάγιστρος[5] Λέων ὁ Κεφαλᾶς», ἐν δὲ τῷ τοῦ 1086 (ἀρ. 41) «πρόεδρος καὶ κατεπάνω Ἀβύδου». Κατὰ ταῦτα ὁ Λέων προάγεται βαθμηδὸν ἀπὸ τοῦ τίτλου τοῦ *βεστάρχου* εἰς τὸν τίτλον τοῦ *μαγίστρου* καὶ ἀπὸ τούτου εἰς τὸν τοῦ *προέδρου*. Ἐκ τοῦ ἐφθαρμένου δυστυχῶς προλόγου τοῦ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδοθέντος χρυσοβούλλου τοῦ 1089 (ἀρ. 42) καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν λέξεων «πολλάκις πολέμου ἐπιδειξάμε-

---

[1] Ἄννα Κομνηνὴ Βόνν. I 433,10 κἑ.

[2] Βλ. Βυζαντιναὶ μελέται II - V σ. 284 κἑ., 287.

[3] Rouillard - Collomp, Actes de Lavra ἀρ. 37,38,41,42.

[4] Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸν Β' κώδικα τῆς Λαύρας φ. 161 ἀναφέρονται 6 χρυσόβουλλα τοῦ Ἀλεξίου, ἀφορῶντα εἰς τὸν Κεφαλᾶν (βλ. Ἑλληνικὰ 2,383).

[5] Ἡ φράσις τῆς Rouillard (σ. 448) Le rôle du magistros à Larisse» δύναται νὰ δώσῃ λαβὴν εἰς παρεξηγήσεις, πρῶτον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ ψιλοῦ τίτλου, ἀξίας διὰ βραβείου, ὅπως ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, (Πορφυρογεννήτου, Περὶ βασιλείου τάξεως Βόνν. 707) ἀλλὰ περὶ στρατιωτικοῦ ἀξιώματος (ἀξίας διὰ βασιλικοῦ λόγου), οἷον τὸ τῶν παλαιῶν μαγίστρων, καὶ δεύτερον ὅτι ὁ Λέων εἶχεν ἤδη τὸν τίτλον τοῦτον κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Λαρίσσης, πρᾶγμα μὴ δυνάμενον νὰ ἐξακριβωθῇ.

νος, τέλος εὐκλεεῖ θαν[ ] (γραπτέον πιθανῶς θαν[άτῳ...]) μέσῃ μάχῃ καὶ παρατάξει πολεμικῇ» φαίνεται ὅτι ὁ Κεφαλᾶς ἔπεσεν ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν Τούρκων μαχόμενος.

Ἐν 3,30 σημειοῦται *θέσις μονοπροσώπων*, ἐνῷ ἐν τῷ ἐγγράφῳ κεῖται *ἐπιθέσεως μονοπροσώπων*.

Ἐν 3,34 ἡ λέξις *κογχύλη* ἑρμηνεύεται ὡς σημαίνουσα τὰ θαλάσσια κογχύλια, τὰ ὁποῖα νομίζει ὁ συγγραφεὺς ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο δι' οἰκοδομικοὺς σκοπούς, τείνει δὲ νὰ ταυτίσῃ ταύτην πρὸς τὸ ἐν 102,48 ἀναφερόμενον μετὰ τῆς ἀσβέστου *ὄστρακον*. Νομίζω ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ἀνάγκην πληρεστέρας ἐξακριβώσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι πλὴν τῶν ἄλλων χρήσεων τῆς κεράμου, ἐγίνετο χρῆσις αὐτῆς τετριμμένης πρὸς ἀνάμειξιν μετὰ τῆς ἀσβέστου, εἶναι δὲ γνωστὸν ἐπίσης ὅτι ἡ κέραμος καὶ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἐκαλεῖτο *ὄστρακον*,[1] ἀλλ' ὅτι συνέπιπτεν αὕτη πρὸς τὴν κογχύλην ἢ ὅτι ἐγίνετο χρῆσις κογχύλης δι' οἰκοδομικοὺς σκοποὺς δεῖται, ὡς εἶπον, ἐξακριβώσεως. Κογχύλια ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς οἰκοδομάς, ἀλλὰ μόνον διὰ διακοσμητικοὺς σκοπούς, διὰ τὴν κατασκευὴν δηλονότι εἴδους διακοσμητικῶν μωσαϊκῶν. Κατ' ἀνακοίνωσιν τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Πελεκανίδου εὑρέθησαν ποσότητες τοιούτων εἰς διαφόρους ἀνασκαφὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ. Τείνω μᾶλλον νὰ πιστεύσω συμφώνως πρὸς τὴν ἑτέραν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ὅτι τὸ ὅλον χωρίον ὁμιλεῖ ἐν γένει περὶ τῆς διατροφῆς διερχομένων ὑπαλλήλων, ὅτι καὶ ἡ κογχύλη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς τρόφιμον, ἀφ' οὗ ἀκολουθεῖ τὰς χῆνας, τὰς νήττας.... καὶ τὰ τούτων ᾠά. Πλὴν τῆς σημασίας ταύτης *κογχύλη* ἐκαλεῖτο εἰς τὸ Βυζάντιον, ὅπως καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὸ διὰ βαφικοὺς σκοποὺς χρησιμοποιούμενον κογχύλιον. *Κογχυλευταὶ* μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐν Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν Βόνν. σ. 244,1.

Ἐν 3,36 ἡ ἑρμηνεία τῶν *καρφοπετάλων* διὰ τοῦ Metallnägeln δὲν εἶναι ὀρθή. *Καρφοπέταλα* εἶναι δύο πράγματα, *καρφία* καὶ *πέταλα*, ἀμφότερα ἀναγκαῖα διὰ τὴν πετάλωσιν τῶν ἵππων.

Ἐν 7,32 μετὰ τὰς λέξεις *γυναικὸς αὐτοῦ* πρέπει νὰ τεθῇ σημεῖον στίξεως, διότι τὰ ἑπόμενα ἀφοροῦν εἰς ἄλλο κῆμα.

Ἐν 8,8 εἰς τὰ περὶ *μονοκαβάλλων* λεγόμενα ἂς προστεθοῦν ὅσα περὶ αὐτῶν ἔγραψα ἐν Διγενῇ Ἀκρίτᾳ σ. 48 καὶ 91 κέ. Ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ μόνον περὶ τῶν συρόντων μέχρι τριῶν ἵππους. Ἐλησμόνησε τοὺς σύροντας πλέον τῶν τριῶν, τοὺς λεγομένους *μεγαλοαλογίτας*.

Ἐν 9,9 ἡ Ἀνακτορόπολις ταυτίζεται πρὸς τὴν Ἠιόνα. Ἀκριβέστερον ἐταυτίσθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Lemerle πρὸς τὴν Οἰσύμην, ὅστις καὶ καθώρισεν ἀκριβῶς τὴν θέσιν της.[2]

---

[1] Βλ. Ducange, Glossarium ἐν. λ. ὀστρακάριοι.

[2] Lemerle, Philippes σ. 267 κέ.

Ἐν 9,14 σχετίζεται ἐτυμολογικῶς ἡ *Γεράντζα* πρὸς τὴν *Κυραννίτζαν* ἢ *Κεραννίτζαν*. Ὁ συσχετισμὸς δὲν εἶναι ἀκριβής. Τὰ δεύτερα εἶναι κτητορικά, προερχόμενα ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κτήτορος, γυναικός τινος ὀνόματι *Κυραννίτσας* ἢ *Κεραννίτσας*, ὅπερ ὄνομα εἶναι ὑποκοριστικὸν τοῦ *κύρα* ἢ *κερὰ Ἄννα — Κυράννα* ἢ *Κεράννα* Τὸ ὄνομα ἐσυνηθίζετο μέχρις ἐσχάτων ἐν Κομοτινῇ, τὸ ἔφερε δὲ καὶ μία τῶν ἀδελφῶν τῆς μάμμης μου.

Ἐν 9,28 ὁ καθορισμὸς τῆς θέσεως τῆς *Κορεμίτζας* δὲν εἶναι ἀκριβής. Τὸ χωρίον κεῖται ἐπὶ τῶν βορείων ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου ὀλίγον χαμηλότερον τῆς γνωστῆς μονῆς *Κοσφινίτζης*. Πρβλ. *Κυριακίδου*, Βυζαντιναὶ μελέται II - V σ. 80.

Ἐν 27,20 ὁ συγγραφεὺς ταυτίζει τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ κατὰ τὰ Σύρμενα μονὴν τοῦ κυρίου καὶ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τὴν ἐπικεκλημένην τοῦ Χάλδου πρὸς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ. Ὁ ταυτισμὸς δὲν εἶναι ὀρθός. Τὰ *Σύρμενα* ἢ *Σούρμενα* ἢ *Σουσούρμενα* κεῖνται ἀνατολικῶς τῆς Τραπεζοῦντος εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῷ ἡ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ νοτίως καὶ ἐν μέσῳ τῶν ὀρέων. Περὶ τῆς μονῆς τοῦ Χάλδου βλ. *Χρυσάνθου μητροπολίτου Τραπεζοῦντος*, Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος (Ἀρχεῖον Πόντου τόμ. 4-5) σ. 509.

Τὰ ἐν σ. 78 λεγόμενα περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν *ἀργυροβούλλων* δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβῆ. Ἀργυρόβουλλον, ἐκδοθὲν ἤδη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Νικηφόρου κουροπαλάτου Λέοντος τοῦ Φωκᾶ καὶ προοριζόμενον διὰ τὸν Πάπαν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Λουϊτπράνδου (Legatio ad Nicephorum Phocam ἐν συνεχείᾳ τοῦ Λέοντος Διακόνου Βόνν. σ. 367). Κατ' αὐτὸν ἐκ τῶν δοθέντων εἰς αὐτὸν δύο ἐγγράφων τὸ μὲν *χρυσοβούλιον*, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Ὄθωνα, ἦτο epistola auro scripta (;) et signata τοῦ αὐτοκράτορος, τὸ δὲ *ἀργυροβούλλιον*, ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Πάπαν, ἦτο literae argento signatae τοῦ κουροπαλάτου, διότι δὲν ἐθεωρήθη ἄξιον νὰ λάβῃ ὁ Πάπας αὐτοκρατορικὸν γράμμα. Κατὰ ταῦτα τὰ ἀργυροβούλλια ἦσαν ἔγγραφα ἐσφραγισμένα δι' ἀργυρᾶς βούλλας τοῦ ἀνωτάτου μετὰ τὸν αὐτοκράτορα ἄρχοντος, ὅστις κατὰ μὲν τὸν Ι' αἰῶνα ἦτο ὁ κουροπαλάτης, βραδύτερον δὲ οἱ δεσπόται.

Ἐν 29,8 προκειμένου περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ χωρίου τῆς Καλαμαριᾶς *Κριτζιανὰ* γίνεται παραπομπὴ εἰς τὸν Vasmer, ὅστις θεωρεῖ τοῦτο σλαβικόν. Ἡ κατάληξις *-ιανα*[1] δεικνύει ὅτι πρόκειται περὶ ὀνόματος ἑλληνικοῦ, προερχομένου ἐκ τοῦ ὀνόματος κτήτορός τινος *Κυρίτση—Κρίτση* κατὰ τὸν βόρειον φωνηεντισμόν.

Ἡ ἐν 37,76 ταύτισις τοῦ *Γαλικοῦ* ποταμοῦ πρὸς τὸν *Ἀλιάκμονα* (Βιστρίτσα) δὲν εἶναι ὀρθή. Ὁ Γαλικός, ὡς γνωστόν, εἶναι τὸ χρυσοφόρον

[1] Βλ. καὶ τὴν παρατήρησιν τοῦ συγγραφέως ἐν σ. 187 διὰ τὰ *Ὑπατιανά*.

ποτάμιον, τὸ ρέον ἐγγὺς τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πρὸς δυσμὰς αὐτῆς, τελείως ἄσχετον πρὸς τὸν Ἁλιάκμονα. Σημειοῦται ἤδη εἰς τὴν Tabulam Peutingerianam μὲ σταθμὸν Gallicum νοτιώτερον τῆς ἀποξηρανθείσης λίμνης τοῦ Ἀματόβου. Ἐκ τῶν βυζαντινῶν εὑρίσκω αὐτὸν παλαιότερον παρὰ Βρυεννίῳ (Βόνν. 149). Παραθέτω τὸ χωρίον. «Ἐπεὶ δὲ πρὸς τὸν δυτικὸν ὁρίζοντα ὁ ἥλιος ἦν, ἤδη ταῖς σάλπιγξι σημάνας τὸν ἑξιτήριον (ὁ Βασιλάκιος) ἐξῄει τῆς πόλεως (Θεσσαλονίκης). Καταλιπὼν δὲ τὴν εὐθεῖαν ὁδόν, ἵν' οὕτως λάθῃ τὸν μικροῦ δεῖν ἀλάθητον (τὸν Ἀλέξιον), διὰ τῆς λεγομένης Λιτῆς διελθών, ἐπεὶ πρὸς τὸν ποταμὸν γέγονεν, ὃν Γαλικὸν καλοῦσιν ἐγχώριοι, διαπεράσας τοῦτον ἐγγὺς που τοῦ φρουρίου τοῦ Ἀετοῦ καλουμένου καὶ τὸν ἐκεῖσε ὑπερβὰς αὔλακα ἐχώρει διὰ τῆς πεδιάδος» Ἐπανειλημμένως ἀπαντᾶται κατόπιν παρὰ τῷ Καντακουζηνῷ, σημείωσε δὲ καὶ τὸ ἔγγραφον 66/7, 441 - 442. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλεῖται Ἐχέδωρος.

Ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 56 ἐγγράφῳ ὁ ἐκδώσας αὐτὸ Ἰωάννης ὁ Χάλδος ὀνομάζεται ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Εὐθυμίου τῆς μονῆς Κολοβοῦ, ὑπὲρ ἧς τὸ ἔγγραφον, δοὺξ τῶν Ἀρμενιακῶν, τῶν Βουκελαρίων καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. Περίεργος δὲν εἶναι ἡ ἕνωσις δύο ἢ τριῶν θεμάτων ὑπὸ ἕνα στρατηγὸν ἢ δοῦκα, ἀλλ' ἡ ἕνωσις θεμάτων, ἀφισταμένων πολὺ ἀλλήλων. Ἴσως ὁ μοναχὸς χάριν τῆς ἱστορίας τοῦ δωρητοῦ ἀναγράφει καὶ τὰ θέματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἦρξεν οὗτος διαδοχικῶς, πρὶν γίνῃ δοὺξ Θεσσαλονίκης.

Ἐν 57,4 εἰς τὰ περὶ τῆς ἐπισκοπῆς Ἐζιβῶν λεγόμενα προσθετέα καὶ ὅσα γράφει ὁ Lemerle ἐν Actes de Kutlumus ἀρ. 13.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ μὲν Νικηφόρος ὁ Βοτανειάτης ἀποκαλεῖται καὶ ὑπογράφεται ἁπλῶς *πρόεδρος καὶ δοὺξ Θεσσαλονίκης*, ὁ δὲ ἀναγραφεὺς Νικόλαος ὑπογράφεται μὲ τὸ πλῆρες ὄνομα τοῦ θέματος, ἤτοι *Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης*.

Ἐν 58,6 ὁ συγγραφεὺς παρατηρεῖ ὡς ἀξιοσημείωτον ὅτι ὁ *κριτὴς Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης* Θλακᾶς φέρει καὶ τὸν τίτλον τοῦ *ἐπάρχου*, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι καὶ ἡ πόλις τῆς Θεσσαλονίκης εἶχεν ἴδιον *ἔπαρχον*, ὅπως ἡ Κωνσταντινούπολις, εἰς τοῦτο δὲ εὑρίσκει στήριγμα διὰ τὴν διαφωνίαν αὐτοῦ ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐν τῇ Παλατίνῃ Ἀνθολογίᾳ ἐπιγράμματος εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ *ὑπάρχου Βασιλείου* (9,686) εἰς τὸν Βασίλειον τὸν παρακοιμώμενον (Πρβλ. Βυζαντιναὶ Μελέναι II - V σ. 6 κἑ). Παρατηρῶ ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ὁ *κριτὴς* Θλακᾶς ἦτο καὶ *ἔπαρχος Θεσσαλονίκης*, διότι μετὰ τὴν λέξιν *ἔπαρχος* ὑπάρχει λέξις ἢ λέξεις ἐξίτηλοι, δεύτερον ὅτι, καὶ ἂν ὑπῆρχε κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα ἔπαρχός τις Βασίλειος ἐν Θεσσαλονίκῃ, δύσκολον ἦτο νὰ συγκεντρώσῃ καὶ τὴν ἰδιότητα «τοῦ ὀλετῆρος τῆς ἠνορέης τῆς ὑπερφιάλου Βαβυλῶνος» χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν ἱστορίαν, ὡς ἐπίσης δύσκολον ἦτο, ὑπάρχοντος ἐν

Θεσσαλονίκη στρατηγοῦ νὰ ἀνατεθῇ εἰς αὐτόν, ἔπαρχον ὄντα, ἡ ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν καὶ νὰ ἐπιτραπῇ κατόπιν νὰ στήσῃ τὴν εἰκόνα του εἰς τόσον ἐμφανὲς καὶ ἐπίσημον σημεῖον, ὅσον ἡ πύλη τῆς πόλεως. Τοὐλάχιστον εἰς τὴν Χριστούπολιν τὰ τείχη ἐπεσκεύασεν ὁ στρατηγὸς Κλάδων χωρὶς νὰ στήσῃ καὶ τὴν εἰκόνα του,[1] ἀναφέρει δὲ τιμῆ; ἕνεκεν τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων, κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ὁποίων ἦρξε. Ὁμολογῶ ὅτι αἱ ἀντιρρήσεις εἰς τὴν γνώμην μου εἶναι σοβαραί, ἀλλὰ δὲν μὲ ἔπεισαν, διὰ νὰ τὴν μεταβάλω. Πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ *ὑπάρχου*, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐπιδέχεται καὶ ἄλλην πλὴν τῆς ὑπαλληλικῆς ἑρμηνείαν, ἡ φρασεολογία τοῦ ἐπιγράμματος καὶ ὅλαι αἱ ἱστορικαὶ συνθῆκαι συντρέχουν πρὸς τὸν Βασίλειον τὸν παρακοιμώμενον, διὰ τὰς νίκας τοῦ ὁποίου κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ ἄλλο ἐπίγραμμα ὁμιλεῖ.[2]

Ἐν 65,1 τοῦ ἔτους 1098 εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι, ἐνῷ συνήθως ὁλόκληρος ἡ ὑπὸ τὸν δοῦκα Θεσσαλονίκης περιοχή, ἤτοι τὸ μέγα θέμα ἢ δουκᾶτον, φέρει τὸ ὄνομα «Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης», διακρίνεται *«διοίκησις Βολεροῦ καὶ Στρυμόνος»* καὶ ταύτης τμῆμα τὸ *«θέμα Στρυμόνος καὶ Ζαβαλτείας»*, ἐνῷ βραδύτερον γίνεται λόγος μόνον περὶ *«καπετανικίου Ζαβαλτίας»*. Τοῦτο ἴσως καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' ἵδρυσιν τῶν *δουκάτων*, περιλαμβανόντων πλείονα θέματα, τὸ ὄνομα *θέμα* περιέπεσεν εἰς τὴν σημασίαν τῆς διοικητικῆς ἢ οἰκονομικῆς ὑποδιαιρέσεως.

Ὡς πρὸς τὰ ἐν σελ. 181 σημειούμενα ὡς σλαβικὰ τοπωνύμια παρατηρῶ ὅτι τὸ τοπωνύμιον *Δομνίκου* πιθανώτατα εἶναι ἑλληνικόν. Τὸ γυναικεῖον ὄνομα *Δόμνα* (domina) εἶναι σύνηθες ἐν Ἑλλάδι, ὑποθέτω δ' ὅτι καὶ τὸ *Δομνίκος* μὲ τὴν ὑποκοριστικὴν κατάληξιν *—ίκος* τὴν αὐτὴν ἔχει πηγήν. Ὡς πρὸς τὸ *Σιομάλτου*, ἀλλαχοῦ *Σεμάλτου* (74/7,161) παρατηρῶ ὅτι τὸ χωρίον λέγεται σήμερον *Σέμαλτο*. Τὴν σλαβικὴν προέλευσιν θεωρῶ ὡς ἀμφισβητήσιμον. Ἴσως πρόκειται περὶ τοπωνυμίου ἐξ ἐπωνύμου κτήτορος.

Ἐν σ. 186 ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ ὡς παρωνύμιον τὸ ὄνομα *Κατζικᾶς*· πρόκειται περὶ ἐπαγγελματικοῦ ἐπωνύμου· *κατζικᾶς* εἶναι ὁ αἰγοβοσκός. Δὲν εὐστοχεῖ δὲ πάντοτε καὶ ἡ ἑρμηνεία τῶν παρωνυμίων. Οὕτω τὸ *Δικράνης* οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸ κρανίον, ἀλλὰ προέρχεται ἀπὸ τὸ γεωργικὸν ἐργαλεῖον *δικράνι*, τὸ *κολοκυθᾶς* δηλοῖ τὸν παραγωγὸν κολοκυθίων ἢ τὸν λέγοντα *κολοκύθια*, δηλ. ἀνοησίας, τὸ *Κουρβοελένη* σημαίνει τὴν *κούρβαν Ἑλένην*, δηλ. τὴν *πόρνην*, τὸ *Λιμοϊωάννης* ἔχει μᾶλλον σχέσιν πρὸς τὸ *Λαιμογιάννης*· ἡ λέξις *λαιμὸς* εἶναι συνήθης ὡς παρωνύμιον καὶ κατόπιν καὶ ἐπώνυμον. Ὡς πρὸς τὰ ἐξ ἐθνικῶν ἐπώνυμα πρέπει νὰ παρα-

[1] Βλ. Βυζαντιναὶ Μελέται II - V σ. 21 κέ.
[2] Βλ. Βυζαντιναὶ Μελέται II - V σ. 21 κέ.

τηρηθῇ ὅτι δὲν δηλοῦσι πάντοτε τὴν ἐθνικότητα τοῦ φέροντος. Τὰ ἐπώνυμα *Βλάχος*, *Βούλγαρος*, *Ἀλβανίτης* συχνὰ χρησιμοποιοῦνται καὶ ὡς παρωνύμια, πολλάκις δὲ δηλοῦσι καὶ ἁπλῶς τὸν ἐπισκεφθέντα τὴν Βουλγαρίαν, Ἀλβανίαν κλπ. Ἕλληνα τὸ γένος, ὅπως σήμερον εἶναι καὶ τὸ Πολίτης, Ἀμερικᾶνος κλπ. Ἐν γένει προκειμένου περὶ τοπωνυμίων καὶ ἐπωνύμων ἡ ἐτυμολόγησις παρέχει πολλὰς δυσκολίας, διότι εἶναι καὶ ποικίλαι αἱ ὁδοὶ τῆς προελεύσεως αὐτῶν. Εἶναι περίεργον ὅτι ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἔγγραφα καὶ βαπτιστικὰ ὀνόματα τέκνων σλαβικά, ἐνῷ τῶν γονέων εἶναι ἑλληνικά. Τοῦτο δεικνύει ὅτι σλαβικά τινα ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἐγένοντο δεκτὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκ παλαιοῦ προφανῶς συνοικισμοῦ Σλάβων. Ἀκόμη καὶ σήμερον ἀπαντῶνται τοιαῦτα εἰς καθαρῶς ἑλληνικὰς περιοχάς, οἷον *Στογιάννης*, *Στόγιος*, *Πέγιος*, καὶ εἴτε παρόμοιον.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι 186 ἡ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως διαπίστωσις ὅτι ἐν ὡρισμένοις πρακτικοῖς ὀνόματα μὲν βαπτιστικὰ σλαβικῆς προελεύσεως οὐδόλως ἀπαντῶσι πλὴν μεμονωμένων τινῶν, ἐν οἷς ὁ συγγραφεὺς οὐχὶ ὀρθῶς κατατάσσει καὶ τὰ *Σταμάτης*, *Σταματηνή*, τὰ δ' ἐπώνυμα εἶναι κατ' ἀπόλυτον πλειονότητα καθαρῶς ἑλληνικὰ (ist die ganz überwiegende Mehrzahl rein griechisch), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶχον ἤδη σημειώσει εἰς τὰ Θεσσαλονίκια μελετήματά μου. Ὡς πρὸς τὰ τοπωνύμια παρατηρεῖ ὅτι ἔχομεν ἀρκετὰ σλαβικά, ἐνῷ τὰ ὀνόματα τῶν χωρικῶν εἶναι ἑλληνικά, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δεικνύει ὅτι τὰ σλαβικὰ ταῦτα τοπωνύμια ἦσαν πλέον ἀπὸ τοῦ Ι' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἁπλᾶ ἐπιβιώματα. Ἡ παρατήρησις εἶναι ὀρθή. Παρατηρῶ ἐπὶ πλέον ὅτι καὶ τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς σλαβικῆς καταγωγῆς τοπωνύμια δὲν εἶναι πάντοτε τοιαῦτα, διότι πολλαὶ ὡς πρὸς ταῦτα ἐγένοντο καὶ γίνονται παρετυμολογίαι, καὶ ὅτι, ἐὰν γίνῃ σύγκρισις τῶν ἀριθμῶν τῶν σλαβικῶν καὶ ἑλληνικῶν τοπωνυμίων κατὰ περιοχάς, θὰ διαπιστωθῇ ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ὑπερέχουν κατ' ἀριθμόν. Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα *Σταμάτης*, *Σταματηνὴ* παρατηρῶ ὅτι εἶναι ἑλληνικώτατα. Προέρχονται ἀπὸ τὸ ρῆμα *σταματῶ*, εἶναι δὲ προϊὸν τῆς δεισιδαίμονος πίστεως εἰς τὴν δύναμιν τῶν ὀνομάτων. Ὅπως δίδονται τὰ ὀνόματα *Ζήσης*, *Πολυζώης*, *Πολυχρόνης* κλπ., διὰ νὰ ζήσῃ καὶ πολυχρονίσῃ τὸ παιδί, *Στέργιος* διὰ νὰ στεριώσῃ, οὕτω δίδεται καὶ τὸ ὄνομα *Σταμάτης*, διὰ νὰ σταματήσῃ. Πολλάκις τὸ ὄνομα χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ νὰ σταματήσῃ τὴν πολυγονίαν ἢ τὴν συνεχῆ ἀρρενογονίαν ἢ θηλυγονίαν, ὥστε τὸ μέλλον ἐνδεχομένως βραδύτερον νὰ γεννηθῇ νὰ εἶναι διαφόρου γένους. Οὕτω τὸ ὄνομα *Σταμάτα* τίθεται, διὰ νὰ παύσῃ ἡ θηλυγονία καὶ ἀρχίσῃ ἀρρενογονία, τὸ δὲ *Σταμάτης* ἀντιστρόφως, διὰ νὰ σταματήσουν τὰ ἀρσενικὰ καὶ νὰ γεννηθῇ τέλος πάντων καὶ ἕνα θηλυκό.[1]

---

[1] Πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Ἑλληνικὴ Λαογραφία. Α' Μηνεῖα τοῦ λόγου. Ἀθῆναι 1922 σ. 370.

Ἐν 66/7,42 ἡ ἐτυμολόγησις τῆς λέξεως *λακκόσταμα* ἐκ τοῦ *λακκόσταγμα* δὲν εἶναι πιθανή. Τὸ δεύτερον συνθετικὸν μᾶλλον πρέπει νὰ εἶναι τὸ *στάμα*, ἐκ τοῦ *σταματῶ* (ἵσταμαι), δηλ. τὸ ἵστασθαι, ὅπως καὶ τὸ *γέρος*, ὅπου ἵσταταί τι Ἴσως ὁ περὶ τοὺς λάκκους τόπος νὰ ἐχρησίμευε, διὰ νὰ σταματοῦν καὶ ποτίζωνται ζῷα.

Τὰ ἐν 88,24 περὶ τῶν *τυμπανιαίων* λεγόμενα δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβῆ. Τὸ νὰ μείνῃ νεκρός τις ἄλυτος καὶ τυμπανιαῖος συνδυάζεται καὶ μὲ τὴν πίστιν εἰς τοὺς βρικόλακας, οἵτινες ἀκριβῶς εἶναι νεκροὶ ἄλυτοι καὶ τυμπανιαῖοι. Πρβλ. τὸ γλωσσάριον τοῦ Ducange ἐν λ. *τυμπανῖται* καὶ ἰδίᾳ τοῦ *Λέοντος Ἀλλατίου*, De Graecorum hodie quorundam opinationibus epistola σ. 142 κἑ. Συγχρόνους παραδόσεις βλέπε παρὰ *Πολίτῃ*, Παραδόσεις ἀρ. 933-977. Πρβλ. καὶ *B. Schmidt*, Das Volksleben der Neugriechen. Leipzig, 1871, σ. 157-171 καὶ ἰδίᾳ 162 διὰ τὸ *τυμπανιαῖον*.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 89 τοῦ ἔτους 1635 εἶναι ἐνδιαφέρον διὰ τὴν μνείαν διαφόρων μονῶν καὶ ναῶν τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς καὶ τόπων τῆς περιοχῆς, μὲ τὰ σημερινὰ πλέον ὀνόματα.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 102 τοῦ ἔτους 1421 ἔγγραφον εἶναι λίαν ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης, διότι καὶ πολλὰ ὀνόματα Θεσσαλονικέων μνημονεύονται καὶ πολλὰ διὰ τοὺς περὶ τὴν Θεσσαλονίκην κήπους καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἐργασίας λέγονται.—Ἐν στ. 50 γίνεται λόγος περί τινος ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸν ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς ταυτίζει πρὸς τὸν παρὰ τὴν ἄψῖδα τοῦ Γαλερίου γνωστὸν κυκλικὸν ναόν, νομίζω ὄχι ὀρθῶς. Διότι ὁ ἐν τῷ ἐγγράφῳ ναὸς ἔκειτο περὶ τὴν Χρυσῆν πύλην, ἄρα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Βαρδαρίου, οἱ δὲ λίθοι δὲν ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἔκ τινος ἠρειπωμένου οἰκήματος τῆς μονῆς, κειμένου ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ ναοῦ.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 109 τοῦ 1008 εἶναι ἀξιοσημείωτον διὰ τοὺς δημώδεις τύπους, τοὺς ὁποίους περιλαμβάνει, οἷον *ἦτον, ἐδεσπόζετον, ἐπώλειν* ἀντὶ *ἦτο, ἐδεσπόζετο, ἐπώλει, ὁ πρὸς ἐγγόνιν γαμβρός, καταφυτεύγει* ἀντὶ *καταφυτεύει, ἀπέδωκάν το* κἑξ. Τὸ ἔγγραφον περιλαμβάνει καὶ σλαβόφωνά τινα ὀνόματα, τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς ἐπιχειρεῖ νὰ ἐτυμολογήσῃ. Δὲν δύναμαι νὰ κρίνω περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἐτυμολογιῶν. Ὡς πρὸς δύο μόνον ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς: Ἐξ ὅσων ἐκ τῶν σήμερον γνωρίζω τὸ ὄνομα *Στογίνας* πιθανῶς ἔχει μᾶλλον σχέσιν πρὸς τὸ σύνηθες *Στογιάννης* ἢ *Στουγιάννης* καὶ κατὰ συγκοπὴν *Στόγιος*. Τὸ ὄνομα ἔγινε σύνηθες καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησι, *Στόγαινα* δέ, καὶ κατὰ τὰ βόρεια ἰδιώματα *Στόγινα* καὶ *Στογίνα* εἶναι ἡ σύζυγος τοῦ *Στόγιου*. Ἐντεῦθεν προῆλθε τὸ ἐπώνυμον *Στογίνας*, ὁ υἱὸς τῆς *Στογίνας* κατὰ τὰ μητρωνυμικά, οἷον *Σκλάβαινας*, ὁ υἱὸς τῆς *Σκλάβαινας*, δηλ. τῆς γυναικὸς τοῦ *Σκλάβου* κτλ. Περίεργον εἶναι τὸ *Σφεσδίτζης*, τοῦ ὁποίου ἡ μὲν ρίζα φαίνεται σλαβική, ἡ δὲ κατάληξις ἑλληνικὴ κατὰ τὸ *Κυρίτζης* κτλ. Τὸ ὄνομα *Βροῦχος* δὲν εἶναι ἀναγκαίως σλαβικόν. Πιθανῶς εἶναι παρωνύμιον

ἐκ τοῦ *βροῦχος*, ὅπερ δηλοῖ εἶδος ἐπιβλαβοῦς κολεοπτέρου ἐντόμου, βλάπτοντος τὰ ὄσπρια. Ἡ λέξις ἀπαντᾷ εἰς τοὺς Ἑβδομήκοντα, ἀλλὰ καὶ παλαιότερον.[1] Ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ ἐξορκισμῷ τοῦ Τρύφωνος, τῷ λεγομένῳ εἰς τοὺς κήπους, ἀμπελῶνας καὶ χωράφια, μεταξὺ τῶν «κακούργων θηρίων, τῶν ἀδικούντων τὴν ἄμπελον, τὴν χώραν τε καὶ τὸν κῆπον . . . οἷα κάμπη, σκώληξ, σκωληκοκάμπη, σκάνθαρος, βροῦχος, ἀκρίς, ἐπίμαλος» κτλ. Τοιαῦτα ἐπώνυμα ἐκ παρωνυμίων ἐξ ἐντόμων δὲν εἶναι σήμερον ἄγνωστα. Ἐγνώρισα ἐν Ἀθήναις δικηγόρον τινὰ *Κουνούπην* ὀνόματι, ἤκουσα δὲ καὶ *Σκνίπαν* καὶ *Σκουληκίδην* καὶ ἄλλα τοιαῦτα.—Ἡ ἐν στ. 13 λέξις *μουρταὶ* ἀντὶ *μορταὶ* δεικνύει βόρειον ἰδίωμα, ὅπως βόρειον ἰδίωμα δεικνύουν καὶ οἱ τύποι *δρογγάριος* ἀντὶ *δρουγγάριος*, ὅπως ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεύς.

Τὸ ὑπ' ἀρ. 110 ἔγγραφον τοῦ 1286 εἶναι ἐπίσης ἐνδιαφέρον γλωσσικῶς, διότι παρουσιάζει ἀρκετὰ δημώδη, ἐν οἷς καὶ βόρεια, στοιχεῖα.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 111 τοῦ 1320 ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς ὅτι εἶναι ἐνδιαφέρον διὰ τὰς οἰκοδομικὰς λέξεις. Ἡ λέξις ὅμως *πέταυρον* δὲν σημαίνει τὴν *δοκόν*, ἀλλὰ τὰς σανίδας, τὰς ἐπὶ τῶν δοκῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπιτίθενται αἱ κέραμοι.[2] Τὸ *πεταυρόστεγον* ἀντιδιαστέλλεται πρὸς τὸ κατωτέρω (στ. 19) *καλαμόστεγον*.

Τὸ αὐτὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 112.

Αἱ σποραδικαὶ αὗται παρατηρήσεις οὐδόλως μειώνουν τὴν σπουδαιότητα καὶ τῶν πραγματικῶν παρατηρήσεων τοῦ συγγραφέως, αἱ ὁποῖαι πλεῖστα συμβάλλουν ὡς πρὸς τὴν διαφώτισιν διαφόρων πραγματικῶν προβλημάτων, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τὰ ἔγγραφα, ἡ δὲ συμβολὴ αὐτῶν εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον σημαντική, καθ' ὅσον ἡ βυζαντινολογία στερεῖται οὐ μόνον τῶν πραγματικῶν βοηθημάτων, τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ κλασσικὴ φιλολογία, ἀλλ' ἀκόμη καὶ στοιχειωδῶς πλήρους λεξικοῦ, διότι τὸ μὲν τοῦ Ducange εἶναι μὲν καλὸν ἀλλ' ἀπηρχαιωμένον, τὸ δὲ τοῦ Sophocles οὐδέποτε ὑπῆρξε καλόν. Τὸ λυπηρὸν εἶναι ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἀπέφυγε νὰ συντάξῃ καὶ πλήρη πίνακα ὀνομάτων, λέξεων καὶ πραγμάτων, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐλαττώνει τὴν ὡς πρὸς ταῦτα εὐχρηστίαν τοῦ πολυτίμου ἔργου του.

Εἰς τὴν θεμελιώδη διὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικὴν σημασίαν τοῦ ἔργου πολλὰ προσθέτει καὶ ἡ καλὴ ἐκλογὴ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων. Διότι ὁ συγγραφεὺς ἐφρόντισε νὰ ἐκλέξῃ ὄχι ἁπλῶς διπλωματικῶς κατάλληλα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτα ἢ κακῶς ἐκδεδομένα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πλουτίζει σημαντικῶς τὸ ὑπάρχον ὑλικὸν οὐ μόνον διὰ νέου

---

[1] Πρβλ. τὴν λέξιν ὑπὸ τὴν μορφὴν *βροῦκος* ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου.

[2] Ἡ παραπομπὴ εἰς τὸν Κουκουλὲν ἐν ΕΕΒΣπ. 18 (36) σ. 76-138 διορθωτέα εἰς ΙΒ' (36) κτλ.

ἀλλὰ καὶ διὰ καλῶς καὶ ἀκριβῶς ἐκδεδομένου ὑλικοῦ. Τί δὲ σημαίνει τοῦτο διὰ τοὺς ἀσχολουμένους περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βυζαντίου δὲν ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ τονισθῇ. Οὕτως ὁ συγγραφεὺς μᾶς ἔδωσεν οὐ μόνον ἔργον πολύτιμον διὰ τὴν βυζαντινὴν διπλωματικήν, ἀλλὰ καὶ ὕλην πλουσίαν καὶ ἀκριβῆ καὶ ἐν γένει βοήθημα σπουδαιότατον διὰ τὴν σπουδὴν τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, γλωσσικῆς, πραγματικῆς, ἱστορικῆς, τοπογραφικῆς, προσωπογραφικῆς καὶ ἐθνολογικῆς, ἀπαραίτητον διὰ πάντα περὶ τὸ Βυζάντιον ἀσχολούμενον.

ΣΤΙΛΠΩΝ Π. ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Franz Dölger, Sechs byzantinische Praktika des 14. Jahrhunderts für das Athoskloster Iberon. Mit diplomatischen, sprachlichen, verwaltungs– und sozialgeschichtlichen Bemerkungen. (Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Phil.—hist. Klasse. Neue Folge. Heft 28, 1949). München 1949.

Ὁ συγγραφεὺς ἐκδίδει ἓξ πρακτικὰ ἀπογραφέων ὁλόκληρα διὰ κτήματα τῆς Μονῆς Ἰβήρων, τινῶν τῶν ὁποίων μέρη μόνον εἶχε δημοσιεύσει εἰς τὸ εὐθὺς ἀνωτέρω κριθὲν ἔργον του. Τὰ πρακτικὰ ταῦτα ἀποτελοῦσι δύο ὁμάδας. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει τέσσαρα παράλληλα πρακτικὰ διὰ τὰ αὐτὰ κτήματα τῆς Μονῆς, ἐκδοθέντα ὑπὸ τεσσάρων διαφόρων ἀπογραφέων εἰς διαφόρους χρόνους ἀπὸ τοῦ ἔτους 1301 μέχρι τοῦ 1341, ἡ δευτέρα ἄλλα δύο, ἐκδοθέντα δι' ἄλλα κτήματα τῆς Μονῆς, διὰ τὰ ἴδια καὶ τὰ δύο, ὑπὸ διαφόρων ἐπίσης ἀπογραφέων, τὸ μὲν πρῶτον ἐν ἔτει 1316, τὸ δὲ δεύτερον ἐν ἔτει 1341.

Ἡ ἔκδοσις τῶν παραλλήλων τούτων ἐγγράφων ἐγένετο σκοπίμως καὶ ἀπὸ διπλωματικῆς καὶ ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως. Ἀπὸ διπλωματικῆς μέν, διὰ νὰ φανῇ κατὰ τίνα τρόπον εἰργάζοντο οἱ ἀπογραφεῖς κατὰ διαφόρους χρόνους ἐπὶ τῶν ἰδίων κτημάτων, ἀπὸ ἱστορικῆς δὲ διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῶν συντελουμένων ἐν τῇ διοικήσει καὶ τοῖς κτήμασι μεταβολῶν. Πράγματι ἡ παραβολὴ τῶν παραλλήλων τούτων ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλῶν ἀπόψεων διδακτικωτάτη. Τοῦτο ἐσημείωσεν ἤδη ὁ συγγραφεὺς ἐν ταῖς παρατηρήσεσι τοῦ ἀνωτέρω κριθέντος ἔργου του (σ. 201), ἐξηγεῖ δὲ πληρέστερον ἤδη ἐν τῇ εἰσαγωγῇ του.

Ἐν αὐτῇ οὗτος κάμνει λόγον πρῶτον περὶ τῶν δημοσιευομένων ἐγγράφων, δεύτερον διὰ τὸ σχεδιάγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀκολουθοῦν οἱ ἀπογραφεῖς εἰς τὴν σύνταξιν τῶν πρακτικῶν, τρίτον διὰ τὰ ἐνδιαφέροντα διαλεκτικῶς στοιχεῖα, τέταρτον διὰ τὰ γεωγραφικά, πέμπτον διὰ τὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικά, ἕκτον διὰ τὰ δημογραφικὰ καὶ ἕβδομον διὰ τὰ διοικητικὰ πράγματα. Ἀκολουθοῦν τὰ κείμενα καὶ τέλος πίναξ τῶν κυριωτάτων ἐν αὐτοῖς ἀπαντωσῶν εἰδικῶν καὶ σπανίων λέξεων.